

УДК 37.014.12 (044.247)

DOI: 10.15587/2519-4984.2017.116815

ІНТЕГРАТИВНИЙ ЗМІСТ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАВознавців

© О. І. Юхимець

У статті розкрито поняття комунікативної компетентності майбутніх правознавців як інтегративних професійно обумовлених і особистісно-значущих цінностей, знань, умінь і якостей правознавців, які забезпечують ефективну взаємодію у професійній діяльності та найбільш повну самореалізацію в ній. Автором проаналізовано значення комунікативної компетентності у професійній діяльності майбутніх правознавців, доведено її інтегративну суть. У статті визначено найбільш доцільні засоби формування комунікативної компетентності майбутніх правознавців

Ключові слова: компетентнісний підхід, комунікативна компетентність, майбутні правознавці, інтегративна суть, інтегративні технології

1. Вступ

У системі вищої освіти України розроблено та прийнято нові освітні стандарти з більшості галузей знань. Розробленим, але не прийнятим залишається проект освітнього стандарту у галузі знань 08-право. Тому кожний вищий навчальний заклад України, який здійснює підготовку майбутніх правознавців сам визначає перелік знань, умінь, навичок та компетентностей, які має отримати студент-правознавець під час навчання у ВНЗ, що спричиняє ряд суперечностей підготовці висококваліфікованих, конкурентоспроможних та підготовлених до професійної діяльності фахівців-правознавців.

Перехід до компетентнісного підходу означає переорієнтацію з процесу навчання на результати освіти в діяльнісному вимірі, зміщення акценту з накопичування нормативно визначених знань, умінь і навичок на формування й розвиток у здобувачів вищої освіти здатності практично діяти, застосовувати набутий досвід у конкретних ситуаціях.

У рамках Болонського процесу компетентнісний підхід зайняв своє місце в освіті і виконує такі функції: посилення орієнтації освіти на працевлаштування, на підвищення конкурентноздатності випускників вищих навчальних закладів на ринку праці; підвищення гнучкості вищої освіти на основі системно-діяльнісного, знаннєвого (предметно-дисциплінарного) і компетентнісного підходів на модульній основі; підвищення якості підготовки випускників вищого навчального закладу і забезпечення сумісності результатів підготовки випускників по одному профілю професійної діяльності в різних навчальних закладах і різних країнах [1].

2. Аналіз наукової літератури

Дослідження комунікативної компетентності майбутніх юристів здійснювалося в різних аспектах, зокрема професійно-комунікативна компетентність майбутніх юристів в умовах середнього професійного навчального закладу) [2], професійно-комунікативна компетентність майбутнього юриста в соціокультурному навчальному середовищі ВНЗ [3], тактико-комунікативна компетентність слідчого (на прикладі взаємодії з обвинуваченим в конф-

ліктній ситуації розслідування) [4], формування соціально-професійної зрілості курсантів ВНЗ МВС України [5], (формування комунікативної компетентності майбутніх юристів засобами проектних технологій [6] та ін.

Як бачимо, комунікативна компетентність неодноразово була у центрі уваги вчених, тому дуже важливо систематизувати різноаспектні дослідження та визначити інтегративні особливості комунікативної компетентності.

3. Мета та задачі статті

Мета дослідження – охарактеризувати інтегративний зміст комунікативної компетентності майбутніх правознавців.

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

1. Розкрити поняття комунікативної компетентності майбутніх правознавців.
2. Довести інтегративну суть комунікативної компетентності майбутніх правознавців.
3. Визначити найбільш доцільні засоби формування комунікативної компетентності майбутніх правознавців.

4. Проблема визначення інтегративної суті комунікативної компетентності у сучасній педагогічній науці

Оскільки саме розвиток компетентностей визначено метою освітніх програм, то вважаємо за необхідне з'ясувати актуальний набір компетентностей. Науковці пропонують загальні компетентності студентів розділити на три групи: інструментальні, міжособистісні та системні.

Інструментальні компетентності – це когнітивні здібності (здатність розуміти і використовувати ідеї та міркування); методологічні здібності (здатність розуміти і керувати навколишнім середовищем, організувати час, вибудовувати стратегії навчання, прийняття рішень і дозволу проблем); технологічні вміння (вміння, пов'язані з використанням техніки, комп'ютерні навички та здібності інформаційного управління); лінгвістичні вміння (комунікативні компетентності).

Міжособистісні компетентності – це здатність до критики і самокритики; уміння працювати в команді; навички міжособистісних стосунків; здатність спілкуватися з фахівцями з інших галузей; здатність працювати в міжнародному середовищі; відповідати етичним принципам.

Системні компетентності – це здатність застосовувати знання, генерувати ідеї (креативність), навчатися адаптуватися до нових ситуацій; навички лідерства; дослідницькі навички; розуміння культур і звичаїв інших країн; здатність працювати самостійно; розробка і управління проектами; ініціативність і підприємницький дух; турбота про якість; прагнення до успіху.

Як бачимо складовою кожної компетентності є комунікативні вміння. У проекті Тьюнінг зазначено, що випускники ВНЗ та роботодавці виявили дивовижно однаковими і вказали, що для успіху на ринку праці є дуже важливими уміння спілкуватися рідною мовою в усній та письмовій формах, а також навички міжособистісного спілкування [7].

Комунікація загалом відіграє провідну роль у професійній діяльності фахівців, які працюють у сфері «суб'єкт-суб'єктних відносин», тобто мають професію, яка включена в систему людина-людина. Тому перед викладачами, що здійснюють фахову підготовку студентів, постає завдання: надати таку універсальну систему знань та сформувані відповідні комунікативні уміння й якості, які б забезпечували їхню ефективну комунікацію у навчально-професійній та майбутній професійній діяльності.

Під час підготовки майбутніх правознавців, які навчаються за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти за спеціальністю «Право» варто звернути увагу на те, що перелік юридичних професій досить великий, але кожна з них передбачає роботу з людьми. Комунікація здійснюється в межах різноманітних професійних дій: спілкування з громадянином, який звернувся по допомогу, під час юридичного консультування, профілактичної бесіди, адміністративного розбору правопорушення, в ході особистого розшуку, опитування, допиту, очної ставки, інших слідчих дій. Переважно це не проста розмова юриста з людиною, а акт поведінки і дій, здійснюваний для вирішення певних професійних завдань. Професійні особливості спілкування визначаються результатом, який повинен бути досягнутий (дача свідчень, встановлення істини, зміна поведінки громадянина та ін.), правовим режимом і правовідносинами, контактами, як правило, з непростими людьми, у напруженому середовищі, часто, конфліктному.

Таким чином, комунікативна компетентність є ключовою і, той факт, що сьогодні сучасний фахівець працює в різних соціально-економічних умовах з представниками різних професійних спільнот і культур, дозволяє виділити комунікативну компетентність як одну з основних і в професійній освіті.

Так у проекті нового освітнього стандарту у галузі знань – 08 Право визначено, що у процесі навчання за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти за спеціальністю «Право» необхідно розвивати загальні уміння та навички: аналітичне, критичне і творче мислення, яке необхідне правнику для ро-

зуміння ролі і змісту права, критичного оцінювання різних концепцій і позицій, належного застосування правових норм у стандартних та окремих нестандартних ситуаціях, правильної підготовки і оформлення відповідних процесуальних документів. Професійна діяльність правника передбачає вміння правильно і грамотно формулювати та висловлювати свої правові позиції чи рішення, належним чином їх аргументувати, брати участь в аргументованій професійній дискусії (листування, переговори, промови, дебати тощо), а також дотримуватись неупередженості, розуміти інтереси і мотиви поведінки інших осіб, примирювати сторони з протилежними інтересами.

Тому, комунікативна компетентність – це одна з базових професійних компетентностей майбутніх правознавців, а її розвиток одна з прерогатив сучасних ВНЗ України.

Феноменом комунікативної компетентності є те, що вона має міждисциплінарний характер, тому сам термін належить до понятійного апарату різних наук, а саме лінгвістики, психології, психолінгвістики, педагогіки, соціології, культурології, філософії та інших, які на перший план висувують різні аспекти цього поняття.

Проаналізуємо погляди зарубіжних і вітчизняних фахівців на феномен комунікативної компетентності. У зарубіжній літературі термін «комунікативна компетентність» з'явився порівняно давно і за останні роки зазнав значного переосмислення. Незважаючи на те, що багато вчених визнавали вагомий значення екстралінгвістичних знань для форми комунікативної компетентності, довгий час залежність процесів продукції і рецепції мовних повідомлень від соціокультурних чинників досліджували недостатньо активно. Мало дослідженим є питання про те, що комунікативна компетентність - це знання і дотримання певних норм спілкування для того, щоб привернути до себе увагу співрозмовника, бути зрозумілим і могли підтримати розмову.

У зарубіжній дидактиці під комунікативною компетентністю спочатку розуміли здатність адекватно спілкуватися в конкретних комунікативних ситуаціях і вміння організувати мовне спілкування з урахуванням соціокультурних норм поведінки та комунікативної влучності висловлювання. Саме спілкування з іншими людьми робить нас суб'єктами активного пізнання, здатними розглядати світ з різних точок зору. Ми можемо подумки ідентифікувати себе з іншою людиною, подивитися на світ його очима, зрозуміти його розповідь. Спілкуючись з людьми, людина дізнається багато нового не тільки про світ, а й про самого себе [8].

Мовне спілкування між індивідуумами як в рамках однієї культури, так і між культурами здійснюється за допомогою мови. Мовна система має певну соціальну цінність та єдність для всіх членів конкретного суспільства [9]. Мова є загальнолюдським феноменом, який не можна розглядати лише як якусь абстрактну систему у відриві від реальних обставин людського існування, оскільки вона відображає особливості людини і функціонує в умовах реального життя.

У сучасній лінгвістиці під комунікативною діяльністю розуміють не тільки використання мовної системи, але й соціальний феномен, що функціонує поряд з іншими видами людської діяльності. Без комунікації людина не може пізнавати і сприймати реальність. Комунікація необхідна, щоб люди могли зрозуміти один одного і об'єднатися в суспільстві.

Мова є «дзеркалом життя і праці народу, дзеркалом його суспільного розвитку і, в той же час, дзеркалом зв'язків цього народу з іншими народами» [10]. Таким чином, комунікативна компетентність виявилася нерозривно пов'язаною з соціальними і культурними аспектами спілкування і діяльності, адже мова слугує засобом відображення і сприйняття соціальної дійсності і культури народу, який розмовляє нею.

Професійно-комунікативну компетентність майбутніх юристів в умовах середнього професійного навчального закладу потрактовано як інтегративне особистісне утворення, єдність професійної культури і об'єктивної необхідності професійного знання, вміння та компетенції [2], а поняття «професійно-комунікативна компетентність майбутнього юриста» визначено як його готовність і здатність до діалогу у вирішенні професійних проблем; як міра володіння здібностями в галузі професійної комунікації на достатньому рівні для ефективного вирішення завдань, що виникають при виконанні професійних функцій [3].

Дослідження тактико-комунікативної компетентності слідчого сприяло визначенню тактико-комунікативної компетентності як заснованого на особистісних якостях слідчого вміння з використанням об'єктивних закономірностей перцепції, комунікації та інтеракції, а також тактичних рекомендацій і прийомів взаємодіяти з особами, залученими до розслідування злочинів, що має на меті попередження потенційної і подолання реальної протидії з їхнього боку щодо встановленню істини у кримінальній справі [4].

Під час дослідження мовної комунікації в юридичній практиці доведено що мовна юридична комунікація – це багатосторонній процес розвитку контактів між людьми в усній формі під час створення, тлумачення і реалізації правових норм, що породжується потребами спільної діяльності, і що містить обмін інформацією, сприйняття і розуміння однією людиною іншої, формування єдиної стратегії і тактики взаємодії в професійній юридичній [11]. Зокрема, комунікація у професійному спілкуванні юриста як вплив і інформація є інструментом управління поведінкою громадянина (або групи громадян) у відповідності до вимог Закону [5].

З огляду на дані психологічної науки, дослідники пропонують розуміти комунікативну компетентність правоохоронця як вміння розширювати або звужувати коло спілкування, регулювати його глибину; здатність розуміти і бути зрозумілим партнерам із міжособистісних взаємин; готовність і здатність особистості працівника ОВС до конструктивної вербальної та невербальної взаємодії з іншими

об'єктами як професійного, так і побутового спілкування, що передбачає володіння ним певною сукупністю комунікативних знань, умінь і навичок [12].

Під час дослідження комунікативної компетентності молодших спеціалістів з права запропоновано таке визначення комунікативної компетентності: «комунікативна компетентність – це складна інтегрована якість фахівця, яка спрямована на налагодження, підтримку та розвиток ефективної взаємодії» [13]. Формування комунікативної компетентності майбутніх юристів, відбувається під впливом різноманітних соціальних, психологічних та педагогічних чинників. Комунікативна компетентність є результатом навчально-пізнавальної і практичної діяльності, а також результатом власного життєвого досвіду [14].

Комунікативна компетентність юриста передбачає оволодіння ним необхідними для професійної діяльності особистісними якостями, враховуючи при цьому професійно-трудова діяльність юриста з чітко позначеними повноваженнями, що потребує конкретних правових знань, умінь і навичок необхідного рівня професійно-правового мислення і діяльності, а також адекватного спілкування із застосуванням методів виховання [15].

Комунікативна компетентність – одна з ключових компетентностей майбутнього юриста, оскільки є складною інтегративною якістю особистості, що характеризує рівень володіння знаннями та вміннями у сфері спілкування, достатній для вирішення професійних завдань [16].

Враховуючи соціально-психологічні чинники становлення комунікативної культури майбутнього юриста в процесі професійної підготовки вченими обґрунтовано, що комунікативна культура майбутнього юриста являє собою властивість особистості, що інтегрує комунікативні знання, цінності, досвід, реалізація яких дозволяє досягати взаєморозуміння між суб'єктами правоохоронної діяльності й вирізняє наступні компоненти: культура почуттів, культура мислення, культура мовлення і культура здоров'я. Комунікативна культура є основою цілісної професійної культури юристів. Втім становлення комунікативної культури майбутнього юриста тісно пов'язане із процесом розуміння та тлумачення текстової інформації. Серед найважливіших проблем доступності пояснення слід виокремити такі: проблема об'єкта розуміння, його механізмів, етапів, рівнів; проблема суб'єкта розуміння й ситуації розуміння; проблема результатів розуміння, його особистісних й міжособистісних ефектів [17].

Вчені досліджуючи комунікативну компетентність майбутнього юриста, визначає, що це інтегральне особистісне утворення, що забезпечує ефективність здійснення комунікації в системі професійних відносин та передбачає усвідомлене розуміння цінності професійної комунікації для діяльності юриста, опанування культурою й технологіями комунікацій, вербальними, невербальними засобами для збагачення комунікації, оновлення власного комунікативного досвіду [6].

5. Результати досліджень

Системний аналіз наукових праць щодо проблем підготовки майбутніх правознавців, змісту й особливостей правової діяльності, сутності комунікативної компетентності фахівців різних галузей сприяв визначенню суті комунікативної компетентності майбутніх правознавців як інтегративних професійно обумовлених і особистісно-значущих цінностей, знань, умінь і якостей правознавців, які забезпечують ефективну взаємодію у професійній діяльності та найбільш повну самореалізацію в ній.

Складний інтегративний характер комунікативної компетентності, ознайомлення і аналіз навчальних планів правових факультетів ВНЗ України засвідчили широкі можливості для інтеграції навчального матеріалу з різних блоків обов'язкових предметів та створення спецкурсів і спецсеминарів у блоці за вибором студентів. Зокрема нами у Національному університеті водного господарства та природокористування студентам запропоновано спецкурс «Правова комунікація в умовах інтеграційних процесів».

Серед умов формування комунікативної компетенції майбутніх правознавців, на нашу думку, варто враховувати інтегративний характер цієї базової компетентності, що відповідає сутності поняття; створення інтеграційного освітнього середовища, поєднання традиційних та інноваційних технологій навчання (з наданням пріоритету проектним, інтерактивним та інформативним); збільшення ролі самостійної роботи (формування умінь працювати з різними видами наукової та правової літератури, самостійно здобувати інформацію), використання мультимедійних та інших технічних засобів з різнобічними завданнями ситуативного характеру; застосування рольових та ділових ігор; використання ситуативних задач та кейс-методу, взаємопов'язане формування умінь у всіх видах мовленнєвої діяльності; надання переваги комплексній роботі з правовими джерелами та документами різних типів і

стилів мовлення як дидактичному матеріалу під час проведення практичних занять, а також проходження практики у навчально-наукових лабораторіях та проведення тренінгів у спеціалізованих тренінг-аудиторіях.

6. Висновки

1. Комунікативна компетентність майбутніх правознавців – це інтегративні професійно обумовлені і особистісно-значущі цінності, знання, уміння і якості правознавців, які забезпечують ефективну взаємодію у професійній діяльності та найбільш повну самореалізацію в ній.

2. Комунікативна компетентність майбутніх правознавців має інтегративний зміст, адже поєднує в собі не лише використання мовної системи, але й соціальний феномен, що функціонує поряд з іншими видами людської діяльності. Сьогодні сучасний фахівець з права працює в різних соціально-економічних умовах з представниками різних професійних спільнот і культур, що дозволяє виділити комунікативну компетентність як одну з основних і в професійній освіті, і в галузі знань 08-право зокрема.

3. Засобами реалізації формування комунікативної компетентності майбутніх правознавців має бути створення та проведення спецкурсів і спецсеминарів інтегративного змісту, які поєднують мовний, правовий, культурологічний, педагогічний, соціальний компоненти освітніх планів. Серед умов формування комунікативної компетентності майбутніх правознавців варто виокремити створення інтеграційного освітнього середовища, поєднання традиційних та інноваційних технологій навчання, використання мультимедійних та інших технічних засобів, збільшення ролі самостійної роботи та кількості навчально-наукових лабораторій і тренінг-аудиторій. Подальшого дослідження потребує розробка нових інтегративних дисциплін.

Література

1. Болонский процесс: поиск общности европейских систем высшего образования (проект TUNING) [Текст] / ред. В. И. Байденко. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 211 с.
2. Желнова, О. О. Формирование профессионально-коммуникативной компетентности будущих юристов в условиях среднего профессионального учебного заведения [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / О. О. Желнова. – М., 2011. – 25 с.
3. Николашкина, В. Е. Развитие профессиональной-коммуникативной компетентности будущих бакалавров юриспруденции в социокультурной образовательной среде вуза [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / В. Е. Николашкина. – Великий Новгород, 2017. – 25 с.
4. Боева, М. В. Тактико-коммуникативная компетентность следователя (на примере взаимодействия с обвиняемым в конфликтной ситуации расследования) [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М. В. Боева. – Воронеж, 2002. – 25 с.
5. Яворська, Г. Х. Професійна компетентність майбутніх дільничних інспекторів міліції [Текст]: монографія / Г. Х. Яворська, Т. В. Трегубенко. – Одеса: Букаєв В. В., 2012. – 140 с.
6. Калита, О. П. Мова як раціональна дія в системі формування комунікативної компетентності юриста [Електронний ресурс] / О. П. Калита. – 2012. – Режим доступу: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/18/statti/kalkal.htm
7. Проект Тьюнінг: вступне слово [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pca.com.ua/navchannya/proekt-tyuning-formuvannya-vedinogo-uevropejskogo-standartu-vishhoyi-osviti/>
8. Брунер, Дж. Культура образования [Текст] / Дж. Брунер. – М.: Просвещение, 2006. – 223 с.
9. Щерба, Л. В. Языковая система и речевая деятельность [Текст] / Л. В. Щерба. – М.: Едитори УРСС, 2004. – 432 с.
10. Леонтьев, А. А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии. Избранные психологические труды [Текст] / А. А. Леонтьев. – М., 2003. – 536 с.
11. Усманова, О. Ф. Речевая коммуникация в юридической практике [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. Ф. Усманова. – Нижний Новгород, 2005. – 25 с.

12. Сікорська, Л. Б. Зміст комунікативної компетентності працівників ОВС та її розвиток [Текст] / Л. Б. Сікорська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 1. – С. 106–119.
13. Кожем'яко, Н. В. Формування комунікативної компетентності молодших спеціалістів з правознавства у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / Н. В. Кожем'яко. – К., 2015. – 250 с.
14. Ляшенко, І. В. Компонентний аналіз комунікативної компетенції майбутніх юристів [Електронний ресурс] / І. В. Ляшенко // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2014. – № 1. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
15. Бовдир, О. Б. Комунікативна компетентність студентів юридичних спеціально спеціальностей: зміст та структура [Текст] / О. Б. Бовдир // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. – 2015. – № 135. – С. 61–63.
16. Марченко, Ю. Г. Комунікативна компетентність як одна з ключових компетентностей майбутнього юриста [Текст] / Ю. Г. Марченко // Наукові праці. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія. – 2009. – № 5/1 (155). – С. 183–187.
17. Білоножко, А. В. Соціально-психологічні чинники становлення комунікативної культури майбутнього юриста в процесі професійної підготовки [Текст]: автореф. дис. ... канд. психол. наук / А. В. Білоножко. – К., 2008. – 21 с.

*Рекомендовано до публікації д-р пед наук Олексін Ю. П.
Дата надходження рукопису 20.09.2017*

Юхимець Ольга Іванівна, кафедра суспільних дисциплін, Національний університет водного господарства та природокористування, вул. Соборна, 11, м. Рівне, Україна, 33028
E-mail: olga.juhimec@gmail.com